

Алгоритм спростування фейкових новин та маніпуляцій

1. Пошук першоджерел

1.1. Обов'язково переходьте за лінком, якщо ЗМІ переповідає новину колег і посилається на інше видання. Це убезпечить від ефекту «зіпсованого телефону».

1.2. Шукайте за вказівкою на джерело, яке переказують журналісти, якщо гіперпосилання немає. Це можна робити банально за ключовими словами, окремими реченнями, автором тексту (якщо його вказано) або спікерами, на яких посилаються та/або цитують.

1.2.1. Здогадуючись про ключові слова, які можуть бути використані в заголовках, можна значно звузити результати пошуку за допомогою операторів intitle: та allintitle:

Перший шукає тільки одне слово після нього або вислів у лапках, другий шукатиме всі слова в запиті.

1.3. Пошук інколи ефективно вести кількома мовами, оскільки в український інформаційний простір фейки нерідко потрапляють із-за кордону. Якісно перекласти без знання мови складно, але можливостей «гугл-транслейту» (навіть з японської) цілком достатньо, аби перевірити правдивість того чи іншого твердження.

1.4. Звузити пошук можна через інструменти пошуковика — наприклад, дату публікації та її типи (новини, відео тощо).

1.5. Зміна пошукової системи або навіть браузера також інколи дає результат. Скажімо, [DuckDuckGo](#) не обмежує повноту відповіді на пошуковий запит на основі «передбачення» інтересів користувача (як це робить Google та більшість пошукових систем).

1.6. Соціальні мережі, вайбер/телеграм-канали, месенджери, директи — ненадійні джерела інформації, навіть якщо на них посилаються ЗМІ.

1.7. Використовуйте Вікіпедію для пошуку правдивих джерел інформації. Якісні статті енциклопедії мають посилання на дослідження, авторитетні публікації тощо.

1.8. Використовуйте команди гугл. Наприклад, операція «вартість проїзду site:kyiv.ua» Важливо, щоб після команди не було пробілів.

2. Репутація

2.1. Читайте репрезентативні рейтинги або так звані «білі списки» медіа, які періодично складає Інститут масової інформації та інші громадські організації. Це допоможе визначити авторитетні видання, які мають високі рейтинги, довіру експертів та продуману редакційну політику.

Методологія оцінки професійності та відповідальності онлайн-медіа:

- Прозорість медіавласності та контакти.
- Наявність на сайті редакційної політики
- Фінансова прозорість
- Сукупний рівень дотримання журналістських стандартів не повинен бути меншим за 96%
- Баланс думок, точок зору
- Наявність джерел інформації
- Відділення фактів від коментарів
- На сайті медіа повинні бути відсутніми неспростовані неправдиві новини
- Етичні принципи

2.2. Інформацію слід перевіряти з подвійною силою, якщо сайт, на якому її розміщено, майорить сенсаційними заголовками, «чорнухою», обливає брудом певних людей, відверто «клікбейтить», викликає емоції та/або обурення. Такі видання широко популярні в соцмережах, в народі їх називають «сайтами-сміттярками» або «зливними бачками». Найвідоміші приклади: [znay.you](#), політека, BBCcnn. Вони ніколи не потрапляють до «білих списків» навіть у якості

кандидатів. Читання таких сайтів затягує, як голлівудський блокбастер, але так само вводить в оману. Одна з їхніх задач — подальше поширення інформації на менш токсичних сайтах з метою «легалізації».

2.3. *Аналізуйте попередній контент* і відгуки інших журналістів про те чи інше видання.

3. Навички

3.1. *Звіряйте знайдену інформацію* з тим, що пишуть провідні ЗМІ. Якщо в останніх про це не сказано ані слова — це серйозний привід для сумнівів.

3.2. Знайдіть, що на задану тему пишуть інші видання. Часто журналісти й фактчекери вже виконали всю роботу, тому можна звірити свої знахідки з їхніми, скористатися джерелами, на які вони посилаються.

3.3. *Відслідкуйте, де ще опубліковано аналогічний текст.* Дослівна подача однієї й тієї ж новини — ознака «джинси» — замовного матеріалу.

— Пресреліз (можливо за гроші)

— Відсутність автора (або одноразовий псевдонім)

— Звертайте увагу на зміст (кому це потрібно?)

3.4. *Звертайте увагу на дивні шрифти:* Е, и, р, о, і, с, у, х, а — літери латинської абетки, які візуально схожі або ідентичні до кирилиці. Сайти-сміттярки підмінюють ними українські літери в заголовках, щоб втекти від алгоритмів пошукових систем, які можуть блокувати фейкові новини.

3.5. *Звертайте увагу на «сайти-правдоруби»,* де висловлюють оціночні судження, інформацію подають суб'єктивно. Зазвичай ЗМІ маркують такі тексти «Точкою зору» і зазначають, що «думки, висловлені в цій рубриці, не конче відображають позицію видання». Але не всі це роблять.

3.6. *Запам'ятайте сатиричний сайт uareview.com,* новини з якого нерідко видають за факти.

3.7. *Звертайте увагу на дрібний шрифт та примітки.* Нерідко рекламу приховують за різноманітними рубриками типу «партнери», «спецпроект», «PROMOTED» та «НОВИНИ КОМПАНІЙ». Про те, що означають ці рубрики може бути заховано далеко в кінці або навіть на окремі сторінці. Або й взагалі не зазначено.

3.8. *Інсайди.* Анонімна інформація вважається достовірною, якщо отримана щонайменше від двох незалежних джерел.

3.9. *Ставте питання:* Кому це вигідно? Хто фінансує?

3.10. *Перевіряйте навіть ту інформацію, яку журналіст отримав від «експерта».* Хиби трапляються на будь-якому етапі. Особливо, коли журналіст сліпо вірить спікеру, прикривається його думкою, перекладаючи всю відповідальність за сказане на нього.

4. Пошук за зображеннями

4.1. Найпопулярніший спосіб *знайти сайт, на якому вперше була опублікована та чи інша світлина* — це <https://tineye.com> Функція порівняння TinEye дає змогу швидко перемикатися між фото, яке ви скануєте та результатами пошуку. Це допоможе помітити будь-які відмінності між двома зображеннями. Особливо корисно бачити, як зображення були обрізані, змінені, перекошені чи зманіпульовані.

Але не зайвим буде застосувати пошук через традиційні [Google-зображення](#) або [Microsoft bing](#), інші пошуковики. Поеднання всіх методів дає найвичерпніший результат.

4.2. Перевірити *втручання в зображення* можна через онлайн-сервіс [FotoForensics](#), створений криміналістами для визначення справжності цифрових документів і фотографій.

4.3. Microsoft bing *зручний для пошуку сторінок, пов'язаних із зображенням, а також вмістом;* проводить образний пошук.

4.4. Банальна оцінка «на око» теж допоможе — звертайте увагу на тіні, глибину кадру, природність зображення.

4.5. Розширений пошук. Знайти інші фотопублікації з події. Приклад — фото з герцогом Кембриджським Вільямом.

5. Додаткові інструменти

5.1. Встановіть розширення «Фейкогріз» від видання ТЕКСТИ <https://fgz.texty.org/>. Він попереджає про маніпуляції, фейки, заказухи, пропаганду та дезінформацію. Коли ви заходите на сайт-смітник або на матеріал з дезінформацією, застосунок надсилає сповіщення. Також працює телеграм-бот, якому можна надсилати новини на перевірку. Працює на основі зібраної інформації від користувачів та дослідників медіа.

5.2. Гра Маніпулятор

6. Як виявити фейкового експерта

6.1. Відповідність !

Експерт — не професія. Цьому ніде не вчать. Він не може тільки тим і займатися, що наліво й направо роздавати всім охочим коментарі. Це звичайна людина, яка володіє темою, оскільки працює у відповідній галузі, має фахові знання. Скажімо, протипожежну безпеку може коментувати пожежний інспектор, новий правопис — філолог, будівництво — архітектор. Але аж ніяк не якийсь політолог. Хіба що в минулому він цим займався.

Здавалося б — очевидні речі. Але на практиці часто бачимо, як той же український правопис коментують російськомовні, ведення війни — люди, які не мають жодного відношення до армії, коронавірус — правоохоронці. Приклади можна продовжувати без кінця — це щодня відбувається на телеекранах, в газетах, на радіо.

Пам'ятаєте жарг: «Звідки взялося стільки аграріїв?! Нормальні ж були вірусологи!» Так от, в ньому є великий шмат правди. Якщо сьогодні експерт коментує державний бюджет, а завтра авторитетно розповідає щось про туризм та авіаперевезення — довіряти його словам не варто. Не може одна й та ж людина бути гарним фахівцем у всіх галузях. Справжній експерт коментує тільки ту тему, якою безпосередньо займається. Або принаймні щось близько споріднене з нею.

6.2. Компетентність !

Дізнайтеся, яка в експерта освіта. Переконайтеся, що це авторитетний навчальний заклад, а не якась «шарашкіна контора», що торгує дипломами в підземному переході. Поцікавтеся, де експерт працював у минулому, які має здобутки, наукові публікації. Якої думки про його фаховість «колеги по цеху»? Сьогодні це особливо на часі в галузі медицини. Фейкових експертів розвелось, що жаб на болоті.

За наявності даних про тип, серію та номер документа про освіту фізична та юридична особа має можливість перевірити документи про освіту державного зразка у зазначеному Реєстрі.

6.3. Репутація !

Варто промоніторити колишні заяви експерта — наскільки вони притомні, чи підкріплені фактами? Якщо в минулому він давав якісь прогнози на майбутнє — дізнайтеся, з якою точністю вони справилися. Якщо ж експерт передбачав розвиток подій у такий спосіб, що це неможливо перевірити — не вірте йому. Це гадання на кавовій гуші. Справжній знавець не боїться визнавати свою некомпетентність. Тільки шахраї зі цілковитою впевненістю відповідають на будь-які запитання.

6.4. Незалежність !

Важливо розуміти, на кого працює експерт — хто йому платить гроші. Може так статися, що його заяви залежать не від об'єктивної дійсності та аналізу фактів, а від поставлених

роботодавцем задач. Особливо часто це можна спостерігати серед політологів. Ледве не кожен «пригрітий» певною політичною силою, на догоду якої і коментує. Інший експерт може критикувати, наприклад, державну закупівлю ліків через міжнародні організації. В такому разі варто дослідити, чи не має він зв'язків з фармацевтичними компаніями або іншими зацікавленими сторонами.

6.5. Виваженість !

Завжди звертайте увагу на тональність експерта. Наскільки його слова виважені. Фаховий експерт рідко коли дозволяє собі робити гучні безпідставні заяви. Коли питання, яке він коментує, не має однозначної відповіді — навряд чи висновки будуть категоричними та однозначними. Емоційність в словах може свідчити про спробу відвернути увагу суспільства від якоїсь іншої теми. Або про спробу спровокувати збурення серед людей, поляризувати їхнє ставлення до проблеми.

7. Ознаки маніпуляції

- 7.1. фрази вирвані з контексту;
- 7.2. використання цифр та фактів, які викликають емоції;
- 7.3. спонукання до дій;
- 7.4. відсутність балансу думок;
- 7.5. ярлики, добір термінів та епітетів: повстанці vs сепаратисти, відомий vs одіозний, і таке інше.